КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»

Кафедра психології, соціальної роботи та інклюзивної освіти

Розглянуто та затверджено на засіданні
кафедри психології, соціальної роботи та інклюзивної освіти
Протокол № 7 від 16.08 2022 року
Завідувач кафедри _____ Павленко К. М.

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Запобігання та профілактика девіантної поведінки

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

П.І.Б. викладача	Орленко Ірина Миколаївна
Науковий ступінь, вчене звання, посада	Завідувач ООРЦПІО, старший викладач
Контактні дані викладача	E-mail: ptichka.net@i.ua т. моб. 067-702-52-52
Консультації	Вівторок 14.00-16.00

2022 – 2023

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	***заочна форма навчання***
Загальна кількість: кредитів – 4	Вибіркова	
	Рік підготовки:	
		1-й
годин – 120	***Семестр***	
		1-й
змістових модулів – 4	***Лекції***	
		8
	Практичні, семінарські	
		6
	Самостійна робота	
		106
	Форма підсумкового контролю: залік	

2. Анотація до курсу

Запропонована програма ставить за мету опанування здобувачами вищої освіти педагогічною компетентністю необхідною для професійної діяльності в сфері загальної середньої освіти.

Предмет дисципліни – девіантна поведінка як система вчинків чи окремі вчинки, які не відповідають або суперечать прийнятим у суспільстві нормам; психолого-педагогічні підходи щодо профілактики та корекції девіантної поведінки школярів.

Завдання: формування у студентів системи знань теоретичних основ психології девіантної поведінки; формування вмінь використовувати накопичений наукою у цій галузі теоретичний та емпіричний матеріал у педагогічній діяльності; розвиток у студентів соціально-особистісних компетентностей, необхідних для здійснення профілактики та корекції девіантної поведінки школярів; засвоєння сучасних психолого-педагогічних технологій та інструментів для ефективної роботи щодо профілактики та корекції девіантної поведінки школярів.

Переваги: програма базується на сучасних психолого-педагогічних підходах вирішення проблеми девіантної поведінки школярів, спрямована на здобуття компетентностей щодо прийняття комплексних рішень профілактики та корекції девіантної поведінки школярів в умовах реформування системи освіти та впровадження Нової української школи. Опанування даного курсу допоможе майбутнім менеджерам освіти забезпечити вирішення професійних завдань, що передбачають взаємодію з учнями, які мають ознаки девіантної поведінки, та їх батьками, а також створити умови та організувати ефективну профілактику і корекцію девіантної поведінки школярів.

3. **Технологічна карта дисципліни**

Тема	Зміст	Завдання	Контроль
Змістовий модуль І. Теоретичні основи вивчення девіантної поведінки.			
Тема 1. Загальні уявлення про девіантну поведінку.	Девіантна поведінка дітей і підлітків як психолого-педагогічна проблема. Визначення поняття «девіантна поведінка» з позицій міждисциплінарного підходу. Девіантна поведінка як поведінка, що відхиляється від норм психічного здоров'я (неврози, психосоматичні розлади, патологічний стан і т.п.) і як антисоціальна поведінка, пов'язана з порушенням правових, культурних і соціальних норм, на осі «соціалізація - дезадаптація - ізоляція. Ознаки девіантної поведінки: схильність до дезадаптації, тотальність, стабільність. Специфічні особливості девіантної поведінки особистості	Пошуково-дослідні завдання	Опитування
Тема 2. Класифікація видів девіантної поведінки.	Класифікація соціальних відхилень у девіантної поведінці. Структура шкільної дезадаптації. Класифікація дефектів характеру у неповнолітніх Основні типи девіантної поведінки у дітей та підлітків. Визначення поведінкових девіацій в залежності від: масштабу; за значенням наслідків; за суб'єктами; по об'єкту; по тривалості; за типом порушеної норми.	Завдання	Опитування
Тема 3. Теоретичні підходи до пояснення девіантної поведінки.	Соціально-правовий підхід: залежить від масштабу; за значенням наслідків; за суб'єктами; по об'єкту; по тривалості; за типом порушеної норми. Правопорушення підрозділяються на злочини; адміністративні та цивільно-правові порушення; дисциплінарні проступки. Медичний підхід. Деякі види відхилень у поведінці можуть переходити з крайньої межі норми в хворобу і ставати предметом вивчення медицини. Соціальний підхід: зовнішні форми адаптації і базується на уявленні про суспільну небезпеку або безпеку	Пошуково-дослідні завдання	Опитування

	поведінки особистості. Психологічний підхід: психологічні комплекси, саморуйнування особистості і внутрішні конфлікти. Гендерний підхід: уявлення про традиційні статеві стереотипи і стилі чоловічої та жіночої поведінки. Віковій підхід: облік невідповідності поведінки віковим шаблонами і нормам. Педагогічний підхід, який є міждисциплінарним, розглядає девіацію як шкільну дезадаптацію.		
Змістовий модуль 2. Підлітковий вік, як фактор ризику девіантної поведінки.			
Тема 4. Підлітковий вік як культурно-історичний феномен.	Культурно-історична природа підліткості і пов'язана з нею девіантність. Вік як складне соціокультурне явище, яке має історичне походження і природу. Ф. Ариєс про підлітковий вік як перехідний період від дитинства до дорослості. Зміст підліткового віку С. Холл описує як кризу самосвідомості, подолавши яку, людство набуває «почуття індивідуальності». Редукований характер спілкування, неконтрольоване зростання ненормативного відхилення у поведінці, правопорушень серед учнів, поширення як гіперактивності, так і загальмованості у дітей і підлітків – як атрибут підліткового віку.	Пошукові завдання	Опитування
Тема 5. Ризики дорослішання підлітків.	Дорослішання як процес переходу від дитячого світовідчуття до світогляду дорослому. Протиріччя в формуванні особистості підлітка.Протиріччя між вимогами, що висуваються нової діяльністю, і вже відомими способами її виконання. Протиріччя між особливостями навчання в початковій школі і середній. Протиріччя між масовим характером навчання і індивідуальними пізнавальними маршрутами. Протиріччя між потребами і можливостями їх задоволення. Ризики дорослішання як результат порушення нормальних	Творче завдання	Опитування

	(заснованих на любові та ієрархії) дитячо-дорослих відносин.		
Тема 6. Дефіцити саморозуміння як основа девіантної поведінки підлітків.	Саморозуміння як процес і результат спостереження і пояснення людиною своїх думок і почуттів, мотивів поведінки; вміння виявляти сенс вчинків; здатність відповідати на причинні питання щодо свого характеру, світогляду, а також ставлення до себе і іншим людям. Дефіцити саморозуміння як порушення взаємин індивіда і середовища з втратою або збіднінням сенсу життя, що може вести до девіантної поведінки. Стратегії поведінки, що підтримують, захищають і реалізують переконання підлітків, перебільшення власної значущості, маніпулювання добровільною турботою, відхід від відповідальності, провокаційна поведінка.	Завдання	Опитування
Змістовий модуль 3. Психологічний аналіз окремих форм девіантної поведінки школярів.			
Тема 7. Адиктивна поведінка школярів, профілактика та корекція.	Загальна характеристика. Адиктивна поведінка старших підлітків створює ілюзію рішення особистісних проблем і веде до серйозних соціальних наслідків: призводить до відчуження від школи, порушення відносин з вчителями і батьками, підсилює маргіналізацію даного контингенту майже дорослих дітей, часто втягуючи їх в асоціальні і кримінальні групи. Адикція є своєрідний «захист» в умовах, які сприймаються людиною як позбавлення середовища життя, свободи. Характерні для підлітків види адиктивної поведінки: наркоманія, токсикоманія, алкоголізм, тютюнопаління, ігроманія, комп'ютерна адикція. Дефіцити саморозуміння як основа адиктивної поведінки є особливі структури нерозуміння себе, диктують певні дії, що завдають шкоди самій людині, його життєвим потребам,	Моделювання	Презентація

	середовищі його життя. Дефіцити саморозуміння як фактори ризику адиктивної поведінки старших підлітків включають в себе: злиття (симбіоз) із середовищем, розщеплення середовища, середовищну нестійкість.		
Тема 8. Агресивна поведінка школярів, корекція та профілактика.	Загальна характеристика. Види агресивних дій (Басе, Дарки). Різні види агресивних дій можуть бути обумовлені різними факторами і входити в структуру різних типів девіантної поведінки. Конструктивна і неконструктивна форма агресії. Оцінний компонент діагностики агресії. Основні теоретичні концепції, що пояснюють природу агресивної поведінки. Теорії потягів (інстинктів). Фрустраційні теорії. Гомеостатична модель. Теорії соціального навчання. Бихевіоральна модель. Особливості підліткової агресії. Самооцінка підлітка і агресивність. Аутоагресивна поведінка підлітків. Характерологічний субблок аутоагресивного патерну. Самооціночний субблок аутоагресивного патерну. Інтерактивний субблок аутоагресивного патерну. Соціально-перцептивний субблок аутоагресивного патерну особистості.	Моделювання	Презентація
Тема 9. Деліквентна поведінка школярів – шляхи профілактики .	Загальна характеристика. Правопорушення як одна з форм антигромадської поведінки. Правопорушення як недотримання правил поведінки, встановлених законом та іншими нормативними актами. Різновид злочинного (кримінального) поведінки людини є делінквентна поведінка -поведінка, що відхиляється, в крайніх своїх проявах представляє кримінально каране діяння. Підліткова злочинність як вид девіантної поведінки. Сутність, причини та особливості підліткового злодійства.	Моделювання, проєктування	Презентація

Тема 10. Віктимна поведінка школярів, профілактика та корекція	Загальна характеристика. Проблема віктимної поведінки є надзвичайно складною формою поведінки особистості, детермінованого системою взаємозалежних факторів. Дезадаптивна поведінка, будучи передумовою і наслідком віктимності, також може стати і умовою майбутньої кримінальної активності індивіда. Придбаний досвід жертви в соціальних конфліктах веде не тільки до рецидиву віктимності, а й до подальшого злочинної поведінки. Особливості віктимної особистості. Особистісна шкала проявів тривоги (Дж. Тейлор), тест шкільної тривожності Філіпса.	Моделювання, проєктування	Презентація
Тема 11. Суіцидальна поведінка школярів – шляхи профілактики .	Загальна характеристика. Внутрішні і зовнішні форми суїцидальної поведінки. Типи суїцидальної поведінки. Динаміка і фази суїцидальної поведінки. Ознаки замислено суїциду. Проблема підліткового суїциду. Причини суїцидальних вчинків. три основні підходи до вивчення і пояснення причин самогубства і психології суїцидентів: психопатологічний підхід, особистісний підхід, соціальний підхід. Е. Дюркгейм про самогубство. Три компонента суїцидального ризику (приводу): емоційні порушення, антівітальние переживання, конфлікт в значущій сфері.	Моделювання, проєктування	Презентація
Змістовий модуль 4. Соціально-психологічна первенція та інтервенція девіантної поведінки.			
Тема 12. Соціально-психологічна первенція девіантної поведінки школярів. Методи корекції.	Загальнопсихологічний аспект превенції девіантної поведінки підлітків. Афективне (емоційне) навчання. Просування до здоров'я (Модель І. Розенсток, С. Кегельс, Г. Хохбаум). Формування життєвих навичок. Концепція соціальної підтримки. Дж. Дом та його чотири основні категорії соціальної підтримки. Розвиток альтернативної діяльності.	Творчі завдання	Есе

	Інформаційний підхід. «Розрив» індивіда і середовища в соціально-педагогічних профілактичних підходах. Арт-терапевтичні методи в роботі з девіантною поведінкою підлітків. Соціальна гра як профілактика нетипової поведінки та поведінки, що відхиляється. Комунікативні тренінги та вправи у роботі з поведінкою підлітків, що відхиляється.		
Тема 13. Загальнопсихологічний аспект первенції девіантної поведінки підлітків.	Афективний (емоційний) навчання. Модель Д. Гоулмена: емоційний інтелект як розумова здатність, що сприяє усвідомленню і розумінню власних емоцій і емоцій оточуючих. Формування життєвих навичок. Профілактичний підхід на перетині теорій навчання А. Бандури і проблемної поведінки Р. Джессоре. Розвиток самоефективності, підвищення стійкості підлітків до різних соціальних впливів, розвиток індивідуальної компетентності шляхом навчання особистим і соціальним навичкам. Концепція соціальної підтримки. Профілактика девіантної поведінки як створення сприятливого соціальнопідтримуючого середовища. Розвиток альтернативної діяльності. Відкриття та розвиток ресурсів. Альтернативні форми діяльності відповідно незадоволеним потребам підлітка за А. Кохеном. Профілактичні програми.	Пошукові завдання	Презентація
Тема 14. Психологічно-віковий аспект: становлення саморозуміння підлітків як засіб первенції	Психологічна профілактика в осмисленні зростаючою людиною навколишнього середовища як частини себе. Саморозуміння підлітка як новоутворення. Фактори становлення саморозуміння як засобу профілактики девіантної поведінки старших підлітків. Соціальна перцепція як сприйняття, розуміння і оцінка людьми соціальних об'єктів. Випробування середовища як виявлення девіантних небезпек	Пошукові завдання, проектування	Презентація

девіантної поведінки.	середовища за допомогою випробування норм своєї поведінки і дорослої життя. Формування антидевіантної позиції в умовах взаєморозуміння і емоційної підтримки дорослих. Вибудовування середовища свого життя як процес створення осмисленої картини майбутнього без девіацій як результат пошуку свого місця в світі. Основні напрямки профілактики девіантної поведінки у підлітків в школі. Розвиток соціально-перцептивних як первинно тілесних здібностей. Розвиток рефлексії та вироблення власної позиції. Конструювання власного майбутнього без девіацій.		
Тема 15. Стратегії соціально-психологічного втручання при різних формах девіантної поведінки.	Агресивна поведінка підлітків. Основна ідея соціально-психологічного втручання засноване на розумінні підліткової агресії як порушення комунікативної функції особистості. Шляхи і способи психологічної підтримки підлітка. Психологічна підтримка підлітка батьками. Адиктивна поведінка підлітків. Три глобальні соціальні стратегії впливу на особистість з залежною поведінкою. Віктимна поведінка підлітків. Основа роботи з віктимним підлітком - створення безпечного середовища життєдіяльності. Технології інтерактивної взаємодії (дискусії, тренінги, ділові ігри, моделювання ситуацій, соціальне проектування); психолого-педагогічної лекторій, семінари-практикуми, круглі столи. Соціально-психологічне втручання при суїцидальної поведінці направлено на формування життєстійкості підлітка, вміння долати життєві труднощі і екстремальні обставини, звертаючи їх в ситуацію особистісного розвитку. Підтримуюча інтервенція - психологічна допомога підлітку, який пережив кризовий стан. Форми роботи:	Пошукові завдання, проєктування	Презетація

	індивідуальне консультування, групові тренінги		

За кожною темою від здобувачів освіти вимагається:

- складання конспекту самостійно опрацьованих тем згідно з правилами цитування (для заоч.)

4. Політика курсу

- ***Під час лекційних занять*** від здобувача вимагається уважно слухати викладача, конспектувати основні положення теми, брати участь в дискусіях, пошуково-дослідницької діяльності та інтерактиві.
- До кожного ***семінарського заняття*** здобувач повинен сумлінно готуватися: вивчати навчальний матеріал за темою відповідно до навчально-тематичного плану дисципліни, виконувати практичні завдання, готувати виступи і презентації. Під час проведення семінарського заняття здобувачі повинні брати активну участь в обговоренні теми, відповідати на питання викладача та своїх одногрупників, брати активну участь у всіх видах навчальної діяльності, організованої викладачем.
- ***Самостійна робота здобувачів*** передбачає самостійне вивчення тем і питань дисципліни, визначених викладачем, ведення тематичного словника, підготовку навчальних та аналітичних матеріалів, виконання практичних завдань для роботи на практично-семінарських заняттях.
- ***Політика щодо академічної доброчесності***. Здобувач вищої освіти при виконанні самостійної роботи, індивідуальних завдань повинен дотримуватись принципів академічної доброчесності, не допускати академічний плагіат. Усі письмові роботи перевіряються на наявність плагіату і допускаються до захисту з коректними текстовими запозиченнями, які не повинні перевищувати 20%. Списування під час виконання самостійних робіт та на екзаменах заборонені
- ***Політика щодо дедлайнів та перескладань.*** Перескладання академічних заборгованостей відбувається за наявності поважних причин.

5. Критерії оцінювання результатів навчання

Критерії оцінювання за всіма видами контролю

Бали			**Критерії оцінювання навчальних досягнень**	
За національною шкалою	**Шкала ЄКТС**		**Теоретична підготовка**	**Практична підготовка**
			Здобувач вищої освіти	
1-5	**1…100**	**F…A**		
5	**90** **…** **100**	**A**	Здобувач освіти виявив всебічні, систематичні й глибокі знання з питань сучасної педагогіки і освіти, що передбачені програмою; вільно володіє термінологією педагогічної науки; розуміє сутність педагогічних понять,	Здобувач освіти гарно орієнтується в матеріалах модулів. Здійснює аналіз нормативної науково-педагогічної джерельної бази з педагогіки і загальної середньої освіти. Використовує додаткові педагогічні джерела. Активно приймає участь у

			явищ і процесів, педагогічних закономірностей та принципів, проявив творчі здібності в розумінні, логічному, стислому трактуванні навчального матеріалу; їх значення для подальшої професійної діяльності.	дискусіях. Вміє обґрунтувати і довести власну точку зору. Виконує всі практичні завдання самостійно, творчо, у повному обсязі.
4	**75 … 89**	**C … B**	Здобувач освіти виявив загалом добрі знання навчального матеріалу з питань сучасної педагогіки і загальної середньої освіти, але допустив не суттєві помилки; засвоїв основну літературу, рекомендовану програмою; здатний до самостійного використання та поповнення надбаних знань у процесі подальшої роботи.	Завдання виконано самостійно, але стандартно, висновки потребують подальшого осмислення та відповідності до подальшої практичної роботи. Здобувач впевнений у власних висновках, але вони потребують уточнення. Приймає активну участь у дискусіях і інтерактивних вправах.
3	**60 … 74**	**E … D**	Здобувач освіти виявив базові знання основного навчального матеріалу дисципліни; в основному виконав завдання, передбачені програмою; ознайомився з основною літературою, рекомендованою програмою; допустив помилки у відповідях на запитання при виконанні завдань, але спроможний самостійно доопрацювати програмний матеріал.	Завдання виконує стандартно. Здобувач освіти невпевнений у власних висновках. Задовільно орієнтується в матеріалі дисципліни, а також у проблемі, поставленій у завданні, відповідь розкрито неповністю є недоліки.
2	**35 … 59**	**FX**	Здобувач освіти має значні прогалини в знаннях основного навчального матеріалу курсу; допускав принципові помилки при виконанні завдань, які може усунути лише за допомогою викладача.	Виконує частину завдання за допомогою викладача.

1	**1 … 34**	**F**	Здобувач освіти не володіє навчальним матеріалом	Виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача.

Критерії оцінювання за різними видами роботи

Вид роботи	**Бали**	**Критерії**
Практичне заняття (усні відповіді, пошуково-дослідницькі, творчі завдання, проєктування)	10-8	Здобувач вищої освіти активно бере участь у занятті. Правильно з творчим підходом виконує завдання, висловлює обґрунтовані міркування, наводить доцільні приклади.
	7-4	Здобувач вищої освіти не виявляє активність на занятті чи виявляє епізодично, відповіді надає правильні, але шаблоні. Має певні труднощі щодо обґрунтування власної думки.
	3-1	Здобувач освіти лише спостерігає за заняттям, не може самостійно виконати завдання.
Самостійна робота (письмові завдання, пошуково-дослідницькі, творчі завдання)	5-4	Здобувач розкрив тему повно, логічно, обґрунтовано. Завдання виконано творчо і оригінально. Дотримані вимоги до письмових завдань і правил цитувань. Розроблено презентацію, яка розкриває тему і суть завдання.
	3-2	Завдання виконане стандартними фразами, але дотримані вимоги до письмових завдань і правил цитувань. Презентація не виразна, повністю дублює текст завдання
	1	Завдання виконано частково, формально, є суттєві помилки. Презентація відсутня.
Самостійна робота / моделювання	5-4	Завдання виконано здобувачем оригінально, з творчим підходом, з дотриманням всіх етапів моделювання та методичних рекомендацій. Розроблено презентацію, яка розкриває тему і суть завдання.
	3-2	Завдання виконано стандартно, але з дотриманням всіх етапів /моделювання та методичних рекомендацій. Презентація не виразна, повністю дублює текст завдання.
	1	Завдання виконано з суттєвими помилками, з порушенням етапів моделювання та без дотримання методичних рекомендацій. Презентація відсутня.

6. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Заочна форма навчання

Поточний та/або періодичний контроль																		Підсумковий контроль	Загальна підсумкова оцінка
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2			Змістовий модуль 3							Змістовий модуль 4						
Т1	Т2	Т3	Т4	Т5	Т6	Т7	Т8		Т9	Т 10	Т11		Т 12	Т 13	Т 14	Т15			
СР	СР	СР	СР	СР	СР	СР	СР	П	СР	СР	СР	П	СР	СР	СР	СР	П		
4	5	4	4	4	4	5	5	10	5	5	5	10	5	5	5	5	10	0	100

Т – тема; СР – самостійна робота; П – практичні заняття

7. Рекомендована література
Основна

1. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. Ч. 1. Теоретична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. К., 2016. 188 с.
2. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. Ч. ІІ. Практична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. К., 2016. 193 с.
3. Кошова І. В., Кресан О. Д. Психологія девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.
4. Лобанова А. С., Калашнікова Л. В. Робота з підлітками-девіантами: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Вид-во «Каравела», 2017.
5. Максимова Н. Ю. Основи психології девіантної поведінки: підручник. К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. 439 с.
6. Пихтіна Н., М. Пихтін, Т. Федорченко. Профілактика та соціально-педагогічна робота з дітьми девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник. КНТ, 2018. 376 с.
7. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій : монографія. О. Г. Данильян та ін. ; за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2020. 344 с
8. Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2014.192 с.

Додаткова

9. Афанасьєва В. В. Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец: 13.00.05 «Соціальна педагогіка»; Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ, 2011. 22 с.
10. Бороденко О. В. Девіантність доби глобалізму: деякі теоретикометодологічні аспекти. Габітус: науковий журнал. 2017. Вип. 4. С. 4–7
11. Кащенко В.П. Асоціальна поведінка школяра. Питання психології. 2003. № 5. С. 43.
12. Коношенко Н. А. Соціально-педагогічна реабілітація девіантних молодших школярів в умовах реабілітаційних центрів: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.05; Луганський Нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Луганськ, 2012. 20 с.
13. Линник Л. М. Важковиховувані діти: вплив сімейного середовища. Соціальна робота в Україні: теорія і практика: науково методичний журнал. К., 2003. № 1. С. 93-99.
14. Немченко С.Г. Портрети девіантних підлітків. Психологічна корекція девіантної поведінки старшокласників загальноосвітньої школи: методичні рекомендації для вчителів, психологів загальноосвітніх шкіл. Запоріжжя: «Прем'єр», 2005. 84 с.
15. Самойлов А.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец: 13.00.07 «Теорія і методика виховання»; Державний заклад «Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського». Винниця, 2017. 282 с.

Електронні інформаційні ресурси

16. Мартинюк А.І. Типи девіантної поведінки // А.І. Мартинюк. Патописхологія: навч. посіб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pidru4niki.com/17190512/psihologiya/tipi_deviantnoyi_povedinki (дата звернення : 07.07.2020)
17. Девіантна поведінка: форми, види, причини // Соціологія: конспект лекцій. Одеський державний екологічний університет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://studfile.net/preview/5162948/page:12/ (дата звернення : 07.07.2020).